

”Honungsfälla” i Moskva

Så här lämnar ambassadör Rolf Sohlman över till sin efterträdare Gunnar Jarring. Jarring berättar själv:

”Han (Sohlman) målade en ganska dystert bild av min kommande post för mig. Han förutsade att jag kommer att få ett helvete med Wallenbergärendet, där en ny sak dykt upp som ännu inte delgivits Raul Wallenbergs familj. Han var ängslig för att Wennerströmsaffären kunde innehålla nya, obekanta och obehagliga faktorer. Han påstod att KGB varit inne på beskickningskansliet och snokat i kassaskåpen. Kombinationerna spelade ingen roll, de öppnade kassaskåpen ändå, var Sohlmans bittra och samtidigt ängsliga omdöme.”¹

Låt oss se vad som gjorde att Sohlman kände sig tvungen att berätta för sin efterträdare att KGB varit inne i kassaskåpet på ambassaden. Undersökningen som gjordes av statspolisen rörde misstanken om avlyssning av känslig chiffertrafik mellan Stockholm och Moskva. Närmare bestämt att KGB avlyssnade all hemlig svensk radio och teletrafik mellan de båda städerna!

Av sekretesskäl har bara ett begränsat antal personer hörts i saken står det på första bladet. Rolf Sohlman, ambassadrådet Lennart Finnmark, förste ambassadsekreterare Rune Nyström, utrikesrådet Göran Ryding, överste C-E Svärd, förste byråinspektör Rune Salwing, sekreterare Olle Thunberg, fru Aina Ahlgren, fröken Ulla Baudin, fru Maj Djurberg, och tjänstemannen Hugo Diedrichs.

Händelseförloppet:

Den 28 juni 1962 glömde fröken de Montgomery, som tjänstgjorde som chifferör på ambassaden, chifferbuntens 2 552 (röd) kvar på bordet i ett kanslirum. Den blev liggande över natten. Vid undersökningen kunde konstateras att blanketterna föreföll obrutna men att de hade en annan färg på platen och antalet tänder i svetsfogarna var inte samma som de andra, varför man misstänkte att någon olovligt brutit upp dessa och kommit åt koderna. Statens kriminaltekniska anstalt hade fastslagit att platen i den från Moskva insända buntens företedde flera olikheter jämfört med den som regelmässigt användes vid tillverkningen av plastbuntar. Det fastslogs vidare att

andra svetsverktyg än originalverktygen kommit till användning vid förslutningen av den aktuella plastbuntens. Det angivna plastförpackningssättet har använts från 1954 till årsskiftet 1961-62. Säpo tror att chiffertrafiken mellan UD i Stockholm och Moskva har kunnat följas av KGB under 1961 och 1962 men utesluter inte att det kan ha gjorts ända sedan 1954. Man har dessutom vid undersökningen upptäckt att det har orsakats yttre våld mot låset i värdeskåpet i radiorummet. Den plats där chifferet och meddelandena lagrades i klartext.

Utredningen visar på brister rörande säkerhetsskyddet inom ambassaden och det är statspolisintendent Georg Thulin och Nils Andermark som skrivit ett PM till kabinetssekreterare Leif Belfrage om saken.

Ett förhör har hållits med Aina Ahlgren 12 februari 1963. Förhørsledare är kriminalkommissarie Särnstrand:

Särnstrand: Vad anser fru Ahlgren om säkerhetsbestämmelserna där ute? Iaktogs det några säkerhetsbestämmelser eller var det slarvigt?

Ahlgren: Det var mycket dåligt tycker jag.

S: Ambassadören (Sohlman) var han särskilt säkerhetsmedveten?

A: Nej, absolut inte.

S: Han var slarvig?

A: Ja, jag menar det ligger inte för honom. Jag tror inte han har någon känsla av att det är någon fara.

S: Jag har i annat sammanhang hört talas om två ryska unga män som var kända av en del

beskickningsmedlemmar under namnen Eugen och Felix. ---

A: --- Felix och Eugen kände jag mycket väl bägge två.

S: Någon incident härvidlag?

A: Nej ingenting annat än att man hade en känsla av att när man kom ut till dem t.ex. så bjöd de på så vanvettigt mycket att dricka, så jag menar, hade man släppt efter så hade de ju kunnat få nästan...

S: Hade de några sexuella intressen av flickor?

A: Jag tror inte det. Jo, Felix var nog intresserad av Anna H, det tror jag. Jag tror ... Felix var ju son till en kommunikationsminister och han var ju...

S: Vad hette han i efternamn, vet ni det?

A: Nej, han talade aldrig om vad han hette, Jag vet faktiskt inte.

¹ Jarring 1989, sid 26.

S: Felix, hur såg han ut?

A: Felix var en ung pojke, han var väl inte mer än 25 år skulle jag gissa och såg mycket, mycket bra ut. Jag har fotografier av dem bägge två förresten, så det kan jag väl skicka över.

S: Var det någon av dem som såg (borttaget) ut?

A: Felix var nog (borttaget) skulle jag tro.

S: Han var nog (borttaget)?

A: Ja, det tror jag. Det vet jag förresten att han var. De var så vansinnigt envisa med att fortsätta umgänget. Jag menar, de gjorde allt, de vråkte presenter och de kom med champagne och tårtor och liksom man förstod att de till varje pris ville fortsätta träffa oss.

S: Ni talade om A(namn borttaget) i det här sammanhanget. Var hon svag för sprit?

A: Ja, det var hon, mycket.

S: Men hon hade normala sexuella böjelser?

A: Nej, jag tror snarare att det var för mycket.

S: Och fru A deltog i chifferarbetet ibland?

A: Ja.

S: Hade hon nycklarna med sig hem?

A: Det tror jag inte att hon någonsin hade, fröken B(namn borttaget) kan ha haft det.

S: Fröken B, hurdan var hon då?

A: Ja, det är svårt att säga. De var nog ganska lika de två egentligen. Bägge mycket intresserade av det manliga könet och roade av partys och så.

S: Om vi nu lämnar de här två damerna, kunde det finnas någon annan som genom sitt levnadssätt, sina vanor eller åtgöranden på annat sätt skulle kunna ha dragit uppmärksamheten åt sig från den ryska säkerhetstjänsten sida?

A: Nej, jag vet inte...

S: Jag har inget belägg alls utan jag bara...

A: Jag tänker bara på Vasall (engelsk KGB spion) som vi ju kände.

S: Ja, just det ja.

A: Nej, jag vet inte vem det skulle vara. Jag menar, om man bara tänker på T (namn borttaget), (T är telegrafist på Moskvaambassaden), tidvis umgicks han mycket, mycket med de här Eugen och Felix. Och de var ju mycket där hemma. Det var en gång som jag tyckte det var lite otäckt, men jag tror inte att det hände något. Men det var en gång när T var ensam hemma. De hade haft party och druckit tydligen ganska kraftigt och det slutade med att de låste in honom i sängkammaren.

Sedan vet ju ingen vad som hände, men morgonen efter det så byttes lås.

S: Vilka låste in T?

A: De var Eugen och Felix. Ja, varför de gjorde det, det vet jag inte, någon anledning måste det ju vara. T fick hoppa ut genom fönstret.

S: Och vart tog Felix och Eugen vägen då vid det tillfället?

A: De smet väl antagligen, det vet jag inte men jag vet att då ögonblickligen på morgonen bytte han lås själv.

S: Till lägenheten?

A: Han blev väl orolig antar jag.

S: Till lägenh...

A: Ja, nej det tror jag inte han gjorde.

S: Utan i chifferskåpet?

A: Ja.

S: Ni nämnde namnet Vasall, den där engelsmannen som figurerat i pressen sista tiden. Den kände ni alltså?

A: Ja, kände jag. Jag har träffat honom ett par gånger och lärde känna honom mycket väl hos T.

S: Kände han (Vasall) någon mer inom den svenska beskickningen?

A: Ja, han kände damerna här. Jag tror knappt han kände någon av de andra.

S: Han var hos brittiske marinattachén?

A: Ja, han var det.

S: Vem var svensk marinattaché där ute (Moskvaambassaden) vid den tidpunkten? Det kan ju tänkas att de kände varandra.

A: Det kan ju tänkas, när var detta riktigt?

S: Det var väl mellan 1954 och 1956 som Rydström var marinattaché?

A: Ja.

S: Sedan har vi major Hellström, han var flygattaché.

A: Han var flygattaché ja. Han kan ha träffat honom.

Mycket troligt att han har gjort det, för han bodde i samma hus, där bodde just en massa av militärerna så Gösta Hellström känner honom säkert.²

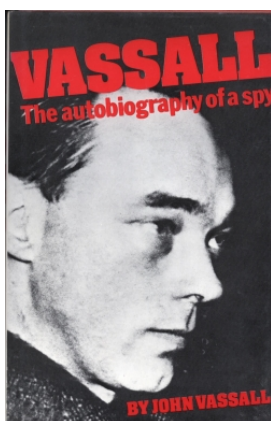
Här får vi reda på en hel del genom förhöret med Aina Ahlgren. Lagg märke till att det här bara var fyra månader innan spionen Wennerström greps. Kan Wennerström ha varit schack-bonden, man fick offra?

² Säpoarkivet, HK1963 29:3 vol 25

Helt klart förekom det en hel del mystiska saker på den svenska ambassaden i Moskva, förutom att okända människor gick in i kassaskåpet utan nyckel, som Sohlman berättat för sin efterträdare Jarring.

CIA tjänstemannen och senare chefen för CIA:s Sovjet kontraspionage, Tennent Bagley, berättade att när han gjorde de första debriefingarna med KGB avhopparen Nosenko i maj 1962, hade KGB mycket kompetenta 'team' som enkelt kunde ta sig in i de utländska ambassadernas kassaskåp i Moskva och fotografera av innehållet ofta utan att det märktes. Som exempel uppger Nosenko just den svenska ambassadens kassaskåp.³

Vasall som nämns i förhöret med Aina Ahlgren är den engelske KGB spionen som greps i september 1962. Vasall blev värvad genom en vid det här laget välbekant "honungsfälla" där han blev nedsupen och fotograferad i komprometterande homosexuella situationer tillsammans med manliga "svalor" från KGB och sedan utpressad att samarbeta.⁴

Vasall och Hellström, vår flygattaché i Moskva 1955-60, var mycket goda vänner! De bodde grannar i Moskva och umgicks privat. Vasall hade varit i Sverige och hälsat på Hellström och de reste runt i Sverige tillsammans.⁵

Om Hellström också var homosexuell gick inte att fastställa men det fanns dokument som gjorde att Säpo misstänkte det. I Vasalls anteckningsböcker som beslagtogs när han greps stod att läsa följande:

"Den 3 dec 1955: Supé vid midnatt med svenske flygattachén, major Hellström."

*"Den 28 jan 1956: Drinkar tillsammans med major Hellström."*⁶

Hellström var innan sin Moskvatjänstgöring chef för flygdetaljen på Fst/und (försvarsstabens underrättelseavdelning) under tiden för Wennerströms tjänstgöring i Moskva och sedan 31/3 1963 anställd på T-kontoret (föregångare till IB och SSI).⁷

Säpochef Otto Danielsson skriver i en PM 7.12.1964:

*"Vasall har haft följande skrivet i sin dagbok:
Captain Drammer (fingerat namn), Nybergsgatan 6 A, Stockholm tel. n:r hem 629702 kontoret 67 95 20.
(Drammer var god vän och kollega med Wennerström)
Aktuell tidpunkt kan ha varit 1954. Enligt röda boken innehade Hellström då boende Nybergsgatan 6 A, tel 62 97 02. Försvarsstaben innehar nr 67 95 20."*⁸

UD tjänstemannen Hans Anders A på den svenska Moskvaambassaden förhördades och då fick man reda på att både Felix och Eugen, som Aina Ahlgren nämnt, arbetade för KGB.⁹

Hans Anders A var nämligen också bekant med dessa två herrar då han lärde känna dem 1956-57. Hans Anders A berättade att Felix tog med sig ryska flickor som de andra på den svenska ambassaden fick träffa och umgås med. Hans Anders A var misstänkt av Säpo som KGB värvad agent men man hade inga bevis mot honom. Hans Anders A och radioassistent T var vänner och åkte tillsammans på resor. T är samma person som telegrafist Nils Gustaf T (se tidigare förhör med Aina Ahlgren).

Fröken Anna H kände och träffade Felix och Eugen enligt Hans Anders A.¹⁰

PM över förhör av Nils Gustaf T av kriminal kommissarie Särnstrand 5.9.62:

Telegrafist T berättar att han ofta bjöds av Eugen och Felix på olika saker och en gång när de var på restaurang så dök plötsligt en dam i 35-37 årsåldern upp och utgav sig för att vara Eugens flickvän. Hon var från Odessa och var lärarinna på en konferens i

³ Spy Wars, Tennent H Bagley 2007, sid 12.

⁴ Andrew and Mitrokhin, The Sword and the Shield, The Mitrokhin Archive 1999 sid 400.

⁵ Säpoarkivet, personakt Hellström.

⁶ Ibid.

⁷ Säpoarkivet, personakt Hellström och personakt D.

⁸ Säpoarkivet, P4599 personakt Wennerström.

⁹ Felix Solovjov HK 29/63 sid 650/1

¹⁰ HK1963 29:3 vol 25.

Moskva. Hon verkade väl ivrig och hon överflyttade sitt intresse ganska snabbt på mig trots att Eugen fanns vid bordet och genast började jag misstänka att allt inte stod rätt till. Det vill säga att någonting måste ligga bakom. När förslaget kom att hon ville bjuda på vin och frukt eller vad det var i sitt rum så kom det inte oväntat för mig. Och på rummet blev det fest på vitt vin kommer jag ihåg.

Plötsligt blev det dansmusik i rummet och då var hon genast intresserad av att dansa med mig trots att hon var "girlfriend" till Eugen. Jag sa att hennes klädskap var väldigt trevligt. Det var försett med speglar på bägge dörrarna. När jag gick fram för att öppna det blev jag hindrad ganska bryskt egentligen samtidigt som dansen fortgick hela tiden. Jag är inte så förtjust i dans men det var av artighet jag fortsatte och av intresse av vad det skulle bli av det hela. Plötsligt så lämnar Eugen och Felix rummet. De fann visst anledning att gå ut och lämna mig ensam med den här damen och hon gjorde sedan faktiskt närmanden som förvånade mig. Men jag tänkte hela tiden på det där klädskapet.

S: Det skulle alltså vara en inledning till en bekantskap med er det här då, enligt er uppfattning?

T: Ja, jag hade hela tiden, det kanske låter lite drastiskt, men jag hade hela tiden intrycket av att någon fanns i skåpet för att i en intim situation ta ett fotografi. Det var vad jag förväntade mig av situationen.

S: Vad hette kvinnan, kommer ni ihåg det?

T: Nej, jag kommer faktiskt inte ihåg det. Hon var en väl yppig skönhet för att vara min typ.

S: Och det var på ett hotell?

T: Ja, det var på ett hotell. Jag lyckades avstyra det hela genom att säga att de (Felix och Eugen) kommer strax in igen. Då sade hon att de kommer nog inte in igen eller något liknande.

T: Men då hade jag dessförinnan fått instruktioner om att jag skulle infinna mig klockan 12 nästa dag hos den här damen, men jag gick aldrig dit.

S: Så hon ville att ni skulle komma och besöka...?

T: Ja, det var absolut en invit att jag skulle komma. Jag håller inte den där Eugen oskyldig till det här utan tvärtom, det var nog han som hade anordnat det hela.

S: Ansåg ni att det här var arrangerat?

T: Ja, det gör jag faktiskt.

Det hela utspelade sig vintern 1957-58.

T: Den där Felix, han umgicks också ganska flitigt i amerikanska kretsar. Det var väl där jag såg honom först tror jag hos en amerikansk sekreterare.

S: Jag kanske kunde få en beskrivning av den där kvinnan som försökte förföra er?

T: Ja, det var... hon var som jag sade 37-38 år kanske 35, det är svårt att säga på vissa typer. Hon föreföll ung men hon var så pass kraftig att hon borde vara äldre. Hon var av medellängd, mörk och såg ut att ha kunnat komma från just Odessa-trakten, möjligtvis lite svagt judisk typ med böjd näsa. Hon hade väl sett bra ut en gång i tiden för så där en 5-6 år sedan. Hon hade lagt på hullet ganska kraftigt. Hon dansade bra tycker jag, för bra för att vara ryska. Hon var elegant klädd. Hon sade att hon var lärarinna och var på konferens, det är ungefär allt jag vet om henne.¹¹

Min analys av det här är att det var samma KGB personal som gick runt bland de olika västambassaderna och gillrade "honungsfällor", som de sedan kunde utnyttja för att värva agenter. Jag får även intrycket av att personalen på västambassaderna alla höll ihop likt en stor familj. Det var säkert trevligt men ur säkerhetssynpunkt var det mindre bra eftersom det fanns tecken på att några blivit värvade av sina egna kollegor på västambassaderna. Exempelvis verkade det, som vi läste i förhöret med fru Ahlgren, som att den brittiske KGB spionen Vasall varit i farten även på den svenska ambassaden. Förmodligen backades de redan värvade agenterna upp av KGB personal med resurser som pengar och hotellrum mm. Det otäcka är att man får intrycket av att hela svenska ambassaden verkade vara inblandad på något sätt och frågan var hur många som kunde stå emot frestelserna i ett kallt och grått Moskva, med hot om ett tredje världskrig runt hörnet. Speciellt när ambassadör Sohlman, som själv var misstänkt, tydligen inte höll alltför hårt på säkerheten. Lägg till den subkultur som hade växt fram, där det var helt OK med sexuella utsvävningar trots den uppenbara risken att bli snärjd av helt andra intressen än de som såg till det egna rikets säkerhet!

¹¹ Ibid.